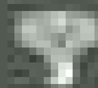
ANTİK DEVİRDE GLADYATÖRLER

H. MALAY - H. SILAY

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

ANTİK DEVİRDE GLADYATÖRLER

H.Malay-H.Sılay

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

ÖNSÖZ

İnsanımızın geçmişe ve eski eserlere karşı gittikçe artan merakına karşın, bu alanda yapılmış tanıtıcı yayın sayısı oldukça sınırlıdır. Bu nedenle, antik çağın en çok rağbet gören bir eğlence aracı olarak gladyatör gösterileri ve gladyatörlük hakkında-doyurucu olmasa da-aydınlatıcı bazı bilgileri içeren bu kitapçık, konu ile ilgili olsun veya olmasın, herkesin kolayca anlayabileceği bir dille kaleme alındı. Yine kolay anlaşılsın diye, metnin içine çokça çizim, sonuna da bazı önemli gladyatör anıtlarının fotoğrafları kondu. Ayrıca, anlamları metinde açıklanmış da olsa, gladyatörlerle ilgili bazı önemli terimler bir liste halinde metnin sonuna eklendi.

Kitapta verilen çizimler, Ch.Daremberg ile M.E.Saglio'-nun *Dictionaire des Antiquites Grecques et Romaines d'apres les textes et les Monuments* -1919) adlı eserinden; fotoğraflar ise başlıca şu iki kitaptan alındı: L.Robert, *Les Gladiateurs dans l'Orient Grec* (1971) ve E.Pfuhl-H.Möbius, *Die ostgriechischen Grabreliefs* (1979). Bu arada, kapakta fotoğrafı görülen ve Kastor adındaki bir gladyatörün adını zikreden mezar taşı henüz yayınlanmamış olup, bugün Manisa Müzesi'nde korunmaktadır. Çalışmalarımıza, fransızca kaynaklardan yaptığı çevirileri ile değerli katkılar sağlayan Sayın Dr. Nuran Şahin'e ve titiz çalışmaları ile kitabı baskıya hazırlayan Arkeoloji ve Sanat Yayınları çalışanlarına içtenlikle teşekkür ederiz.

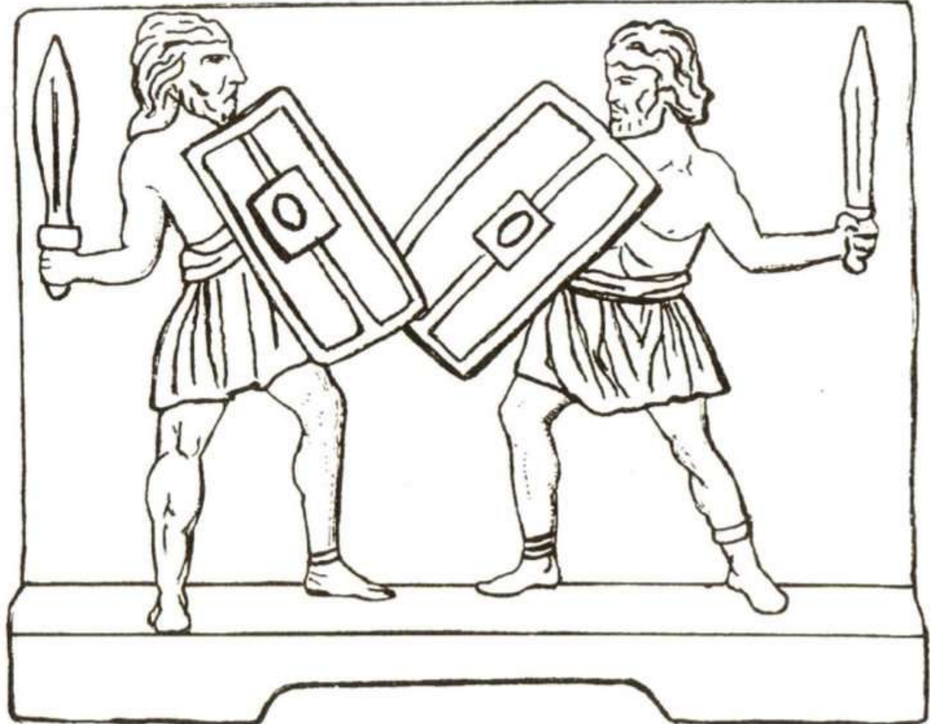
Yararlı olacağı inancıyla..

H.Malay-H.Sılay

İÇİNDEKİLER

GLADYATÖR DÖĞÜŞLERİNİN KÖKENİ VE GELİŞİMİ

Latincedeki gladiator sözcüğü "kılıç" anlamına gelen *gladius* şeklindeki isimden türetildiğine göre, en eski devirlerde gladyatör döğüşlerinin yalnızca kılıçla yapıldığını düşünmek mümkündür. Gerçekten de, Orta İtalya'da yaşayan Etrüsklerden kalan bazı eserler üzerindeki tasvirlerdeki gladyatörlerin kılıçla döğüştükleri görülmektedir. Zaten gladyatör döğüşlerinin geçmişi, Etrüsklerin savaşlarda yitirdikleri kişilerin onuruna düzenledikleri cenaze törenlerinde düşman savaş esirlerini döğüştürerek "ölülerinin kanına karşılık düşman kanı akıtma" geleneğine dayanır. Bu yoldan akıtılan düşman kanının ölünün ruhunu rahatlatacağına inanılmaktaydı.

Etrüsklerden kalan bir lâhitçik (kül veya kemik kabı) üzerindeki Etrüsk gladyatör tasvirleri.

Zamanla İtalya'nın diğer bölgelerine de yayılan gladyatör döğüşlerinin Roma'da ortaya çıkışı bazı antik yazarlar tarafından bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Roma'daki ilk gladyatör gösterisinin İ.Ö. 264 yılında gerçekleştiği kabul edilmektedir. O yıl, Brutus Pera adında biri, ölen iki oğlu

Marcus ile Decimus'un cenaze töreni sırasında üç çift gladyatör döğüştürmüştü. Başlangıçta sadece cenaze törenlerini süslemek amacıyla ve düzensiz aralıklarla düzenlenen bu gösteriler İ.Ö. 3.ve 2. yüzyıllarda giderek artarak Roma halkının beğenisini kazanmış ve Roma senatosu gladyatör döğüşlerini halkın bir eğlence aracı olarak kabul etmek zorunda kalmıştı (İ.Ö. 105). Yine aynı yıl, P.R.Rufus ve G.Manlius adındaki iki memur gladyatör gösterileri ile ilgilenmekle görevlendirilmişlerdi. Belki de Roma Senatosu gladyatör döğüşlerini halkı askerliğe özendiren bir unsur olarak görmüş ve bu arada halkı, Yunan kökenli gösterilerden uzaklaştırmayı amaçlamıştı.

Munus adı verilen gladyatör gösterilerinin resmen kabulü ile birlikte, birçok Romalı yetkili halkın sempatisini kazanmak üzere rekabete girişmiş ve gladyatör döğüşlerinin arasına *venatio* adı verilen, gladyatörlerin vahşi hayvanlarla döğüştürüldüğü diğer bir gösteri türü de eklenmişti. *Munus* ve *venatio*'ların Romalılara ne denli çekici geldiğinin kanıtı olarak, İtalya'da ve eyaletlerde sayıları hızla artan *amphitheatrum*'ları göstermek mümkündür. Ancak gladyatör gösterileri antik dünyanın her kesiminde aynı sıcak ilgiyle karşılanmamıştı. Örneğin, birçok Yunanlı düşünür bu karşılaşmaların insancıl olmadığını belirtmek suretiyle gladyatörlüğe karşı çıkmıştı. Ama yine de, Yunanistan'ın Korinthos kentinde görkemli bir *amphitheatrum* inşa edilmiş bulunmaktaydı. Öte yandan, bu gösterilerin Suriye, Mısır ve Anadolu'da da benimsendiği bilinmektedir. Nitekim, Suriye krallarından Antiokhos Epiphanes'in (İ.Ö. 174-164) ülkenin başkenti Antiokheia'da bu gösterileri ilk kez düzenleten kişi olduğu bilinmektedir. Ancak bu ilk gösterilerde ülkenin yerlileri değil, Roma'dan getirtilen gladyatörler döğüştürülmekteydi. Bu arada, gladyatör karşılaşmaları İ.S. 1. yüzyılda Anadolu halkı tarafından da benimsenmiş olmalı ki, bu dönemde Nysa (Sultanhisar) ile Laodikeia (Denizli) gibi kentlerde *amphitheatrum*'lar inşa edilmişti.

ROMALILARDA GLADYATÖRLÜĞÜ DÜZENLEYEN YASALAR

Romalılarda gladyatör döğüşlerini *(munera)* düzenleyen yasalara *leges gladiatoriae* adı verilmekte ve bu yasalarda gösterilerin nitelikleri ve düzenleniş şekli, ücretler, organizatörlerin yetki ve sorumlulukları vb. ile ilgili hükümler yer almaktaydı. Bu yasalar uyarınca, yeterli malî gücü olan her Roma vatandaşı, köle veya gönüllülerden oluşan gladyatör grupları kurabilir ve onlara eğitim verebilirdi. *Familia gladiatoriae* adı verilen bu gruplar istendiğinde gösterilere gönderiliyor ve efendilerine önemli kazanç sağlıyorlardı. Nitekim sağladığı yüksek kazanç nedeniyle, hem grup sayısı, hem de gruplardaki gladyatör sayısı giderek artmaktaydı. Aslında, döğüş sanatının en ince noktalarını bilen bu güçlü kuvvetli gladyatör ordusu Roma için bir tehlike oluşturmağa başlamıştı. Gerçekten de, İ.Ö. 73 yılında Capua'daki gladyatör okulunda başlayan ve üç yıl kadar Spartacus ayaklanması Roma'nın varlığını tehdit edecek boyutlara varmıştı. Bu nedenle, gösteri gruplarındaki *(familia gladiatoriae)* köle sayısı İ.Ö. 65 yılından itibaren Senato tarafından saptanmağa başlanmış ve bir grupta en çok 300 gladyatör bulunabileceği kararlaştırılmıştı. Hatta sonraları, gladyatörlerin bir arada bulunmaları tehlikeli görülmüş ve hep birlikte yemek yemeleri de yasaklanmıştı. Devletin gladyatörler üzerinde uyguladığı bu sıkı denetim önceleri *consul*'ler tarafından yürütülürken, daha sonra Roma kentinin yönetiminden sorumlu olan *preafectus*'a devredilmiştir.

Roma kenti dışında gladyatörler için uygulanan denetim aynı ölçüde sıkı değildi; buralarda dileyen her kişi bir gladyatör grubu kurabilirdi. Öte yandan, eyaletlerdeki bazı bürokratların *munus* düzenlemeleri ve bu gösterileri sevdirmek için etkinliklerde bulunmaları zorunlu gibiydi. Ama yine bu eyalet görevlileri gladyatörlerin yasadışı işlere bulaşmalarını önlemekle de yükümlüydüler.

ANTRENÖRLER (LANISTAE) ve ORGANİZATÖRLER (EDITORES)

Gladyatör gruplarını kuran ve çalıştıran kişilere *lanista* adı verilmekteydi. Deneyimli gladyatörler hayli pahalı olduğundan, *lanista*'lar köle pazarlarına yöneliyor ve buralardan ucuz fiatlara satın aldıkları güçlü kuvvetli köleleri gladyatör olarak eğitiyorlardı. Bu nedenle bazı *lanista*'ların, Akdeniz kıyılarına baskınlar yaparak adam kaçıran ve sonra köle tacirlerine satan korsanlarla yakın ilişkiler kurdukları bilinmektedir. Kimi *lanista*'lar da, gladyatör alıp satmak veya kiralamak üzere bürolar kurmuşlardı. Onların bu tür bir ticarî etkinlikte bulunmaları İmparator Augustus (İ.Ö.I-İ.S.I.yy.) tarafından yasaklanmışsa da, Marcus Aurelius (İ.S.3.yy.) tarafından yasallaştırılmıştı.

Romalılarda gladyatör gösterileri *editor muneris* adı verilen organizatörler tarafından düzenlenmekteydi. Bu kişiler bir gösteri *(munus)* düzenlemek istediklerinde, seçtikleri bir gladyatör grubu ile anlaşıyorlar ve gerekirse bir miktar peşin ödeme yapıyorlardı. Ancak bir kişinin hem *lanista* hem de *editor* olarak etkinlik göstermesi de mümkün olabiliyordu. Dahası, köle statüsünde olmamak koşulu ile, deneyimli bir gladyatör bir grup kurabilir ve hatta organizatörlüğünü de yürütebilirdi.

GLADYATÖR KAYNAKLARI

Kimi özgür insanların da gladyatörlüğe soyundukları bilinmekle birlikte, genelde gladyatörler köle olarak satılan savaş esirleri arasından seçilmekteydi. Bu arada, halkın ilgisini dorukta tutabilmek ve hatta "Roma'nın dünyanın dört bir yanına egemen olduğunu kanıtlamak" için farklı kavimlerden gelen gladyatörlerin seçilmesine de özen gösterilmekteydi. Roma'nın Cumhuriyet döneminde arenalarda daha çok Gallia ve Trakyalılar yer alırken, imparatorluk devrinde zaptedilen ülkelerin çoğalması ile daha çok Asya ve Afrika kökenli gladyatörler rağbet görmüşlerdi. Gladyatör döğüşlerinde diğer önemli bir nokta da, arenaya çıkan her gladyatörün kendi ülkesini simgeleyen giysiler içinde, yine kendi ülkesine özgü silahlarla döğüşmesiydi. Ama bu arada bazı imparatorların bu gösterilere değişik bir renk kattıkları da olurdu; örneğin, Nero'nun (İ.S.1. yy.) Parth kralı onuruna düzenlediği gösteride yalnızca zencileri, Domitianus'un (İ.S.1.yy.) ise bir keresinde cüceleri döğüştürdüğü bilinmektedir.

Arenalarda halkı eğlendirmek üzere düzenlenen gösterilerde rol alan gladyatörler farklı kaynaklardan gelmekteydi:

1) Mahkemeler tarafından "arenada ölüm" cezasına çarptıralan kimseler (*noxii* veya *ad gladium ludi damnati):* Roma hukuk sisteminde mahkemelerin köle veya özgür insanlara verebildiği bu tür bir ceza, olağan gladyatör döğüşlerinden önce "günü biraz daha renklendirmek" üzere infaz edilmekteydi. Arenada ölüme mahkûm edilen bir kişi yöneticiler tarafından bir *editor muneris'e* teslim edilir ve bir gladyatör gösterisine kadar bekletilirdi. Arenada ölüme mahkûm olan bir kişiyi, yani *noxius'u,* üç tür ölümden biri beklemekteydi:

a) Vahşi hayvanların önüne silâhsız olarak atılıp yem olma (Bu, daha çok köle suçlular için uygulanan bir yöntemdi),

b) Arena'da kılıçla öldürülme (Bu, daha acımasız bir ölüm demekti ve genellikle vatandaş statüsündeki mahkûmlara uygulanmaktaydı),

c) İkişerli gruplar halinde arenaya çıkartılıp, ölünceye kadar döğüştürülme (Bu uygulamada, mahkûmlardan biri silâhsız döğüşmek zorundaydı ve en son hayatta kalan mahkûm ya cellât tarafından öldürülmekte, ya da bir sonraki gösteriye alıkonmaktaydı).

Mahkûmlara verilen "arenada ölüm" cezası çoğunlukla Roma'daki *amphitheatrum*'da infaz edilmekle birlikte, kimi eyaletlerde de bu tür infazların yerine getirildiği anlaşılmaktadır. Arenada ölüme mahkûm olan kişiler *(noxii)*, gladyatör gösterisi düzenleyen organizatörlerin *(editores)* büyük bir iştahla kabul ettikleri kurbanlardı. Ancak bir organizatörün bir *noxius*'u teslim alabilmesi için eyalet valisinden izin alması ve imparatoru temsil eden yetkiliye *(procurator Augusti)* en az 6 *aureus* tutarında bir teminat yatırması gerekiyordu. Bu koşulları yerine getiren bir *editor,* teslim aldığı mahkûmun tüm sorumluluğunu da üstlenmiş sayılıyordu.

2) Kürek mahkûmları: Roma hukunda kürek cezası sıradan ve yaygın bir uygulamaydı. Forsa olarak çalıştırılan mahkûmlar için en kötü şey, gladyatör olarak çarpışmak üzere arenaya gönderilmekti. Ama forsalar, *noxius*'lar gibi doğrudan *amphitheatrum*'a götürülmüyor, önce silâh kullanmayı öğrenmeleri sağlanıyordu. Ayrıca, rakiplerini yendikleri sürece forsalar hayatta kalabiliyorlar ve yaralarını tedavi ettirmek üzere izinli sayılıyorlardı. Forsaların büyük bir çoğunluğunu savaş esirleri oluşturmaktaydı. Nitekim, Jerusalem'in (Kudüs) ele geçirilişinden sonra esir alınan Yahudiler önce kürek cezasına çarptırılmışlar, ama bir süre sonra arenalara gönderilmişlerdi.

3) Köleler *(servi)*: Her köle kayıtsız şartsız efendisinin otoritesi altında olduğundan, köle sahipleri diledikleri takdirde onları gladyatör olarak döğüştürme hakkına sahiptiler. Ancak kölelerin durumlarını düzeltmek üzere bir dizi önlemler alan imparator Hadrianus (İ.S. 2.yy.), ancak fiziksel durumu uygun olan kölelerin gladyatör olarak döğüştürülebileceklerini duyurmuştu. Ayrıca, kölesine böyle bir gösteriye katılmağa zorlayan bir efendinin, bu kararı niçin aldığını yetkili bir memura *(magistratus)* açıklaması gerekiyordu. Köle sahiplerinin yetenekli kölelerini gladyatörlüğe yöneltmelerinin en yaygın nedeni, onların sırtından para kazanmaktı. Çünkü kölelerin mülkiyet hakları yoktu; bu nedenle kazandıkları parayı efendilerine götürmeleri zorunluydu. Öte yandan, bazı efendilerin, sırf ceza olsun diye bazı köleleri arenaya gönderdikleri de bilinir.

4) Kendi isteği ile gladyatör olanlar *(auctorati)*: İster özgür, ister azatlı olsun, dileyen kişi bir gladyatör okuluna *(ludus)* giderek gladyatörlüğü öğre-

nir ve bu yoldan para ve ün kazanabilirdi. Özgür *(ingenuus)* bir Romalının gladyatör okuluna alınabilmesi için, bir *lanista* veya *editor* ile sözleşme yapması ve bu sözleşmenin *pleb* meclisince onaylanması gerekmekteydi. Nitekim, yaşlı ve güçsüz kişilerin gladyatör olma istekleri meclis tarafından reddedilmekteydi. Gladyatör okulundaki eğitimini tamamlayan kişinin yasal bir gladyatör *(gladiator legitimus)* olabilmesi için bir başka bildirim *(ferula)* yaparak, bir *amphitheatrum*'da yakılmağa *(uri)*, zincire vurulmağa *(vinciri)*, döğülmeğe *(verberari)* ve silâhla öldürülmeğe *(ferroque necari)* hazır olduğunu belirtmesi gerekiyordu. Böyle bir taahhütte bulunan bir gladyatör adayı özgürlüğünü yitirmiyor, ama bu sözleşme süresince *lanista*'nın kölesi gibi yaşıyordu.

İ.S. 2. ve 3. yüzyıllarda Roma imparatorluğunda yaşanan ekonomik sıkıntılar nedeniyle, birçok özgür insan gladyatörlüğe başlayarak yaşamını kazanmağa çalışmıştı. Öte yandan, Septimius Severus devrinde (İ.S. 193-211) bazı gençler askerliklerini gladyatör okullarında yapıyorlardı. Bu arada bazı imparatorlar gösteriler sırasında ortaya büyük para ödülleri koyarak, özgür gençleri gladyatörlüğe özendirmek istiyorlardı. Nitekim, Romalı bazı seçkinlerin de gladyatörlüğe heveslendikleri bilinmektedir. Örneğin, imparator Commodus (İ.S. 180-192) bile gladyatör olarak döğüşmüştü. Öte yandan, bazı asil aile mensubu kadınların da gladyatör okullarına devam ettikleri, ancak Septimius Severus devrinde kadınların döğüşmek üzere arenaya çıkmalarının yasaklandığı bilinir.

Efendileri tarafından azat edilmiş bazı kölelerin *(liberti)* de bir gelir sağlamak üzere gladyatör oldukları ve birçok azatlının bu yoldan büyük ün ve servet kazandığı bilinmektedir. Ancak azatlıların da, özgür insanlar gibi, bir gladyatör okuluna girerken bir sözleşme yapmaları zorunluydu. Bu arada, köleliği sırasında gladyatörlük yapan ve sonradan azat edilen birçok kişinin bu meslekten ayrılmadıkları ve iyi bir gelecek sağlamak üzere gösterilere katıldıkları da bilir.

5) Sözleşmeli gladyatörler *(gladiatores sestertiarii)*: Kendine güvenen bir Romalının, belli bir ücret karşılığında arenaya çıkıp döğüşmesi de mümkündü. Genel olarak bir döğüş için yapılan bu sözleşmelere göre, kiralık gladyatörün para alabilmesi için döğüşten yara almaksızın çıkması gerekiyordu. Sırf para için döğüşen bu insanlara *sestertiarii* adı verilmekteydi (Bu sözcük, Romalıların kullandıkları bir para birimi olan *Sestertius*'dan türetilmiştir)

GLADYATÖRLERDE EĞİTİM VE BESLENME

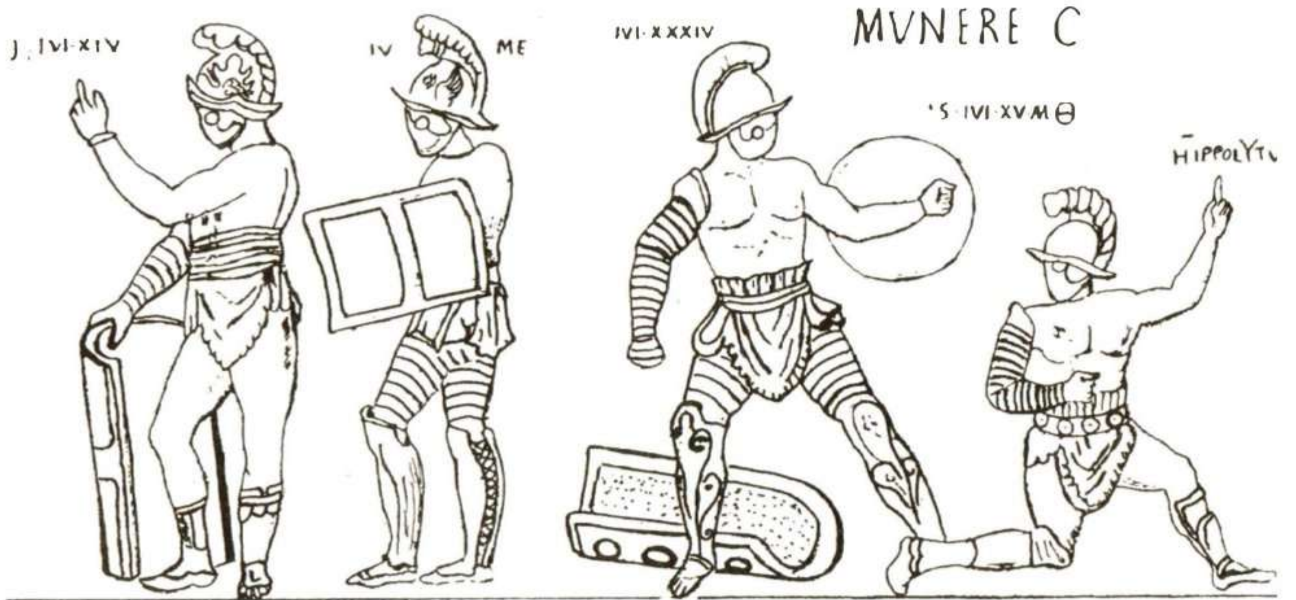
Gladyatör olarak yetiştirilmek üzere gladyatör okuluna *(ludus)* alınan kişinin önce kategorisi belirleniyor, sonra da *doctor* adı verilen bir hocanın emrine veriliyordu. Bir *ludus*'da ne kadar grup varsa, o kadar *doctor* ve silâh türü vardı. *Doctor*'lar, genellikle emekli, deneyim sahibi gladyatörlerdi. Gladyatör adayları derslerine *rudis* adı verilen ağaçtan yapılmış bir kılıçla başlarlar ve yere çakılmış bir kazığın *(palus)* önünde çalışırlardı. Bu çalışma sırasında gladyatör adayı diğer eline kalkanını alır ve *palus*'u rakibi olarak kabul ederek baş, gövde ve bacak diye belirlenen kısımlara saldırı denemeleri yapardı. Bu çalışmalar sırasında gladyatör adaylarına teknik bazı terimlerle komutlar veren ve *dictata* adı verilen bazı yardımcılar vardı. Bir gladyatörün bu teknik terimleri çok iyi bilmesi zorunluydu; çünkü gerçek döğüş sırasında kendilerine kenardan taktik verilirken bu terminolojiden yararlanılırdı.

Gladyatörleri kuvvetlendirmek ve adalelerini geliştirmek üzere özel bir gıda rejimi uygulanmaktaydı. Bu rejimde en önemli yeri bakla ve arpa unundan yapılan yiyecekler ve sakatat ezmeleri almaktaydı. Bu arada çalışmalardan sonra gladyatörlere *mustum lixivum* adı verilen ve yaş üzümün bekletilmesinden elde edilen bir şurup içirilmekteydi. Gladyatörlerin yemek servisi *ministri* adını alan kişilerce yapılmaktaydı. Bu arada, okullarda görevli olan hekimler *(medici)* hastalanan ya da yaralanan gladyatörleri iyileştirmekle yükümlüydüler.

GLADYATÖR TÜRLERİ

Gladyatörler, kullandıkları silâhlara, giysilerine ve uyguladıkları döğüş yöntemlerine göre gruplara ayrılmaktaydılar. Buna göre, bilinen önemli gladyatör tipleri şunlardır:

1) SAMNİT'LER *(Samnites)*: Orta İtalya'daki Samnium bölgesinde yaşayan savaşçı Samnit kavmi ile Romalılar arasında uzun süren savaşlar sırasında alınan Samnit esirler, kendi giysi ve silâhlarıyla arenalarda döğüştürülmüşler ve böylece ortaya bu gladyatör tipi çıkmıştı. Samnitlerin en ilginç yanları, giydikleri giysilerin ve kulladıkları silâhların ağır oluşuydu. Samnitler, dar, uzun ve dikdörtgen şeklinde bir kalkan *(scutum)* ile, kısa bir kılıç *(gladius)* veya bazan bir mızrak *(hasta)* taşımakta ve kendilerine

Pompeii'de bulunan bir mezar anıtında Samnit gladyatör tasvirleri.

heybetli bir görünüm veren yüksek sorguçlu bir miğfer *(galea)* giymekteydiler. Ayrıca sol bacaklarında, bilekten dize kadar yükselen koruyucu bir zırh *(ocrea)* taşıyan Samnit askerlerinin kemerleri *(balteus)* ve *subligaculum* adı

verilen kısa önlükleri vardı. Öte yandan bacaklarını koruyan, kumaş veya deriden yapılmış bantlar *(fasciae)* ile kolu koruyan ve yine bantlardan oluşan ama çevresi metalle bezenen ve sağlamlaştırılan koruyucular *(manica)* Samnit döğüşçülerin karakteristik aksesuarları arasında yer almaktaydı. Arenalarda döğüştürülen Samnit askerlerinin bu silâh ve giysileri zamanla diğer gladyatörler tarafından da kullanılmış ama onlara *secutor* ya da *hoplomachus* gibi değişik isimler verilmişti. Bunun nedeni, Samnitlerin Romalıların ezelî düşmanları olmalarıydı.

2) SECUTOR: Aslında bir Samnit olan, ancak Caligula (İ.S. 1.yy.) döneminden itibaren *secutor* diye anılan bu gladyatörler alışılmış Samnit

Urbicus adındaki bir **secutor**'*un mezar taşı.*

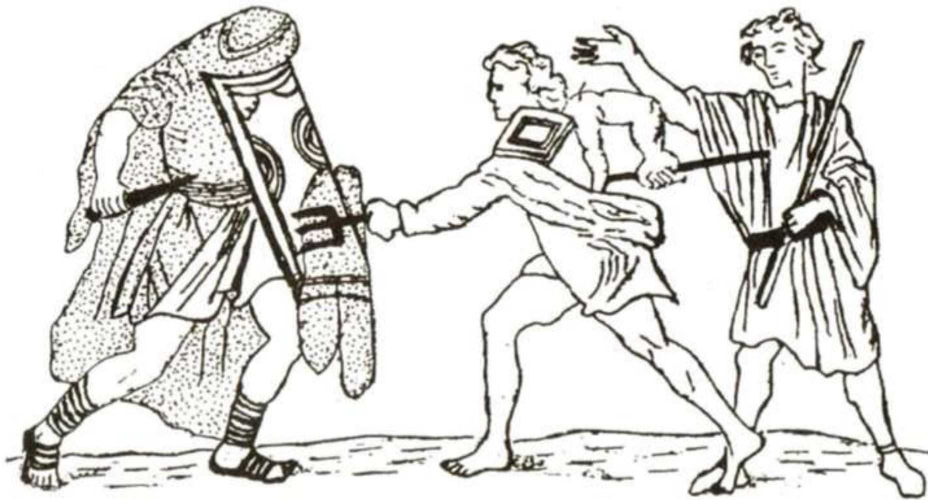
silâhları ile döğüşmekteydiler. *Secutor*'lar genellikle *retiarius* adı verilen gladyatör tipi ile karşılaştıklarından, bunlara *contraretiarius* da denmekteydi. Nitekim, Latince yazıtlardaki > RET *(=contraretiarius)* şeklindeki

kısaltma *secutor*'u ifade etmek üzere kullanılmaktaydı. Bir *secutor*'un karakteristik giysi ve silâhları şunlardı: Bir miğfer *(galea)*, kısa bir kılıç *(gladius)*, dar ve uzun bir kalkan *(scutum)* ve sol bacaktaki zırh *(ocrea)*.

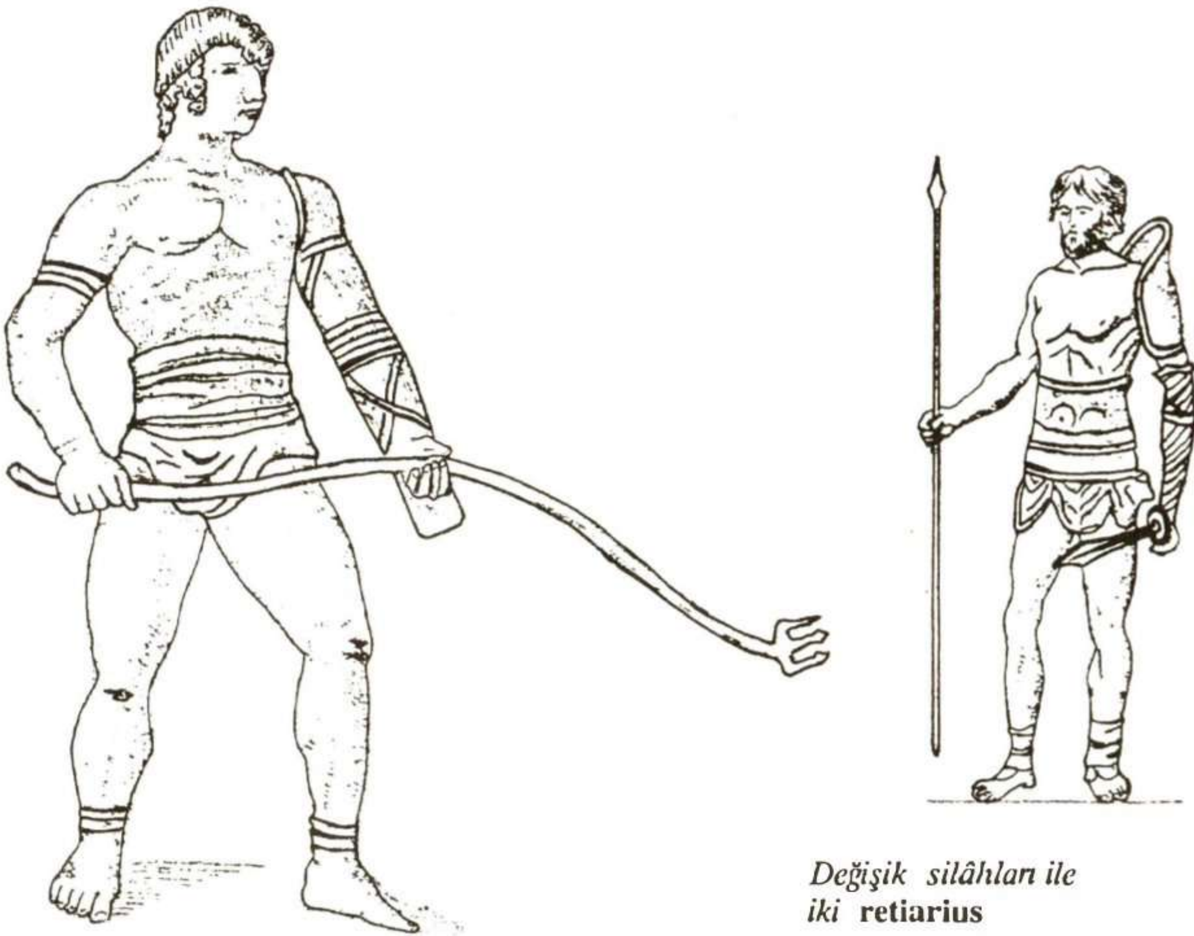
3) HOPLAMACHUS: Adını Grekçeden alan ve Samnit silâhlarını kullanan bu gladyatörleri *secutor*'lardan ayıran en belirgin özellik, onlardan farklı bir stilde döğüşmeleriydi. Bunun nedeni, *hoplomachus*'ların daha çok Thrak gladyatörlere karşı döğüştürülmeleriydi.

4) PROVOCATOR: Samnit silâhı kullanan bu gladyatör türü Cicero'nun yaşadığı İ.Ö.1. yüzyıldan sonra ortaya çıkmıştır. *Scutum* ile *ocrea* kullanan *provocator*'ların hangi noktada Samnitlerden ayrıldıkları kesin olarak bilinmemekle birlikte, *gladius*'tan daha uzun olan ve *spatha* adını alan bir kılıç kullandıkları anlaşılmaktadır. Nitekim bir yazıtta *provocator* için *spat(arius)* ("*spatha* kullanan") ifadesi kullanılmaktadır. Ancak bazı araştırmacılar, *provocator*'ların yalnızca *venatio*'larda vahşi hayvanlara karşı döğüşen gladyatörler olduklarını ileri sürmüşlerdir.

5) RETIARIUS: Genellikle *secutor*'ların rakibi olarak döğüşen bu gladyatörlerin en belirgin özellikleri, *iaculum* adı verilen bir ağ ile, *fuscina*

Secutor *(solda) ile* **Retiarius** *karşı karşıya:*
Retiarus'*un ağı rakibinin üzerinde*

Değişik silâhları ile iki **retiarius**

denen üç ağızlı bir mızrak *(trident)* kullanmalarıydı. Bu ağın bir ucu *retiarius*'un sağ elinde bulunur, diğer ucu da kemerine bağlanırdı. Bir *retiarius*'un asıl hedefi, hasmına fazla yaklaşmadan ağını atarak onu kıskıvrak yakalamaktı. Ancak bazı tasvirler üzerinde ağ görülmediğinden, *retiarius*'ların her karşılaşmada ağ kullanmadıklarını söylemek mümkündür. Gerçekten, bazı arkeolojik buluntularda yer alan tasvirlerde *retiarius*'ların değişik kılık ve silâhlarla döğüştükleri görülmektedir. Nitekim, bu gladyatörlerin kimi zaman mızrak ya da kılıç ve kama ile döğüştükleri de bilinir. Bu arada, *retiarius*'ların savunma amacıyla taşıdıkları aksesuarlar, *subligaculum*(önlük),

Artık emekli olmuş bir **retiarius** *(solda) için dikilmiş bir anıt.*

Gladyatörlerin sol omuza taktıkları metal siper, yani **galerus.**

geniş bir kemer *(balteus)* ve *manica* (kolluk) gibi, her gladyatörde bulunan türden şeylerdi. Ancak *retiarius*'ların *manica*'yı sol kola takmaları ilginçtir. Miğfer kullanmayan *retiarius*'lar başlarını ve sol omuzlarını, sol omuza taktıkları metal bir siper*(galerus)*ile korumaktaydılar.

6) THRAKS (THRAX): Pontus kralı Mithridates Eupator'un ordusunda kendilerine karşı savaştıkları için Romalılar tarafından şiddetle cezalandırılan birçok Thrak askerinin arenalara gönderilmeleri sonucu Thrax adını alan bu yeni gladyatör türü ortaya çıkmıştı (İ.Ö.1.yy.). Nitekim bu gladyatörlerin ilk kez Cicero'nun eserlerinde zikredildiği görülmektedir. Thrax'lar kendilerini *parma* veya *parmula* adı verilen küçük bir kalkanla korurlardı. Genellikle bir kare şeklinde olan bu kalkanların yuvarlak ya da üçgen şekillerine de rastlanmaktaydı. Bu gladyatörlerin kullandıkları silâh kimi zaman ucu kavisli bir hançer *(sica)*, kimi zaman da ortasında zikzak olan bir mızraktı. Ama tek tük de olsa, *sica* yerine düz bir kılıç *(gladius)* kullanan Thrax'lar da vardı. Çoğu gladyatör türünde olduğu gibi, Thrax'larda da *galea* (miğfer), *manica* (kolluk), *balteus*(kemer), *subligaculum* (önlük), *ocrea* (dizlik) ve *fasciae* (kol

M. Antonius Exochus adındaki bir Thrax *gladyatörün mezar taşı. Sağ elindeki palmiye yaprağı Exochus'un kazandığı bir döğüşü simgelemektedir.*

*Dizlik (*ocrea)

ve bacak bantları) bulunmaktaydı. Ancak Thrax gladyatörlerin bu aksesuarı kullanma bakımından ayrıntılarda bazı farklılıkları vardı. Örneğin Thrax'lar *manica*'yı sağ kollarına takarlar ve bir yerine iki *ocrea* (dizlik) kullanırlardı. Bu gladyatörlerin *amphitheatrum*'lardaki olağan rakipleri *hoplomachus* ya da *murmillo* olmakla birlikte, kimi zaman iki Thrax'ın karşı karşıya geldikleri de olurdu.

7) GALLUS ve MURMILLO: Gallus sözcüğü "Gallialı" anlamına geldiğine göre, bu gladyatör türünün Gallia'yı fetheden Caesar döneminde (İ.Ö.1.yy.) ortaya çıkmış olduğu düşünülmektedir. Bazı bilim adamları, imparatorluk devrinde ortaya çıkan *murmillo* adındaki gladyatör tipinin aslında Gallus ile özdeş olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak Gallus sözcüğü tümüyle ortadan kalkmamış, hatta kimi zaman *murmillo* sözcüğü ile yan yana kullanılmıştır. Aslında *murmillo* bir cins balık (mırmır balığı) adıdır ve bu nedenle bu gladyatörlerin miğferlerinde bir balık motifi yer

Bir **murmillo**

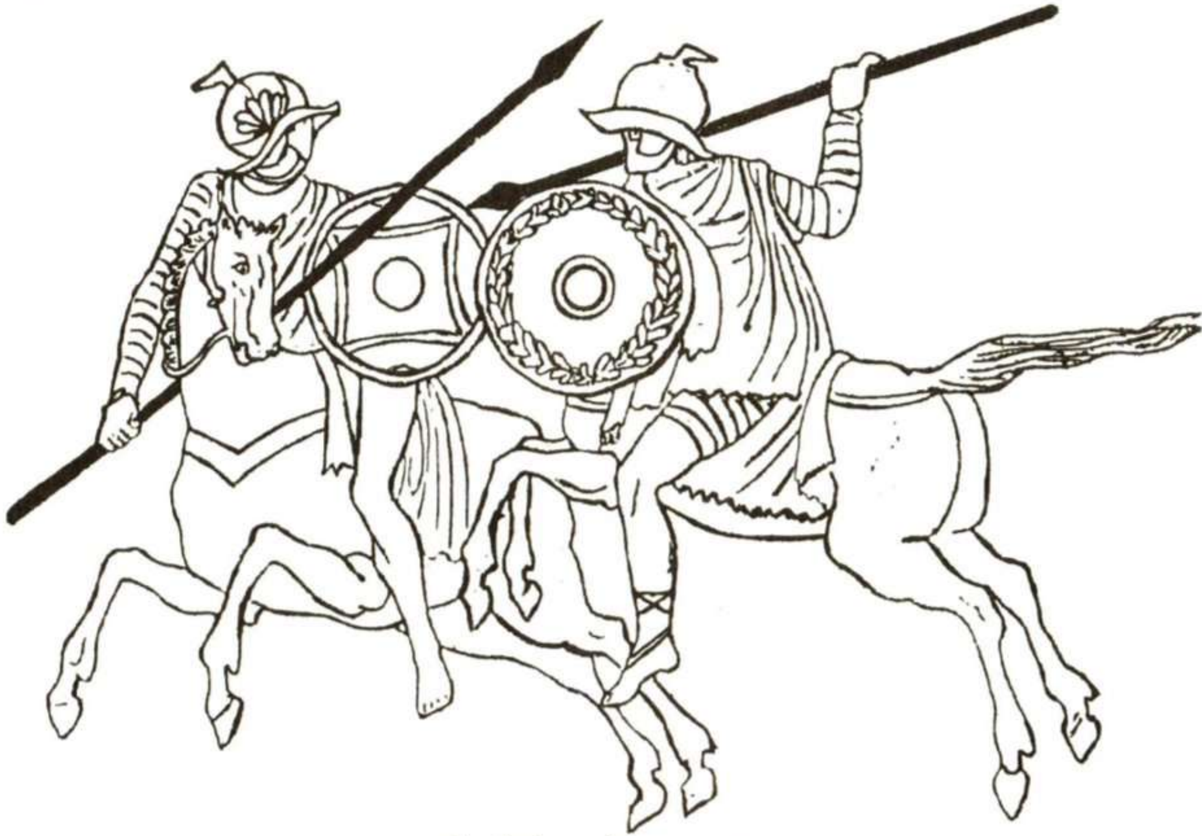

Bir **murmillo** *ile* **Thrax'ın** *mücadelesi*

almaktadır. Elimizde arkeolojik herhangi bir kanıt yoksa da, *murmillo*'nun asıl rakibinin *retiarius* olması gerektiği düşünülmektedir. Çünkü, *murmillo* bir balığı, döğüş sırasında ağ kullanan *retiarius* ise balıkçıyı simgelemekte ve böylece arenada balık ile balıkçı arasında geçen mücadele sergilenmekteydi. Bu düşüncenin ne kadar doğru olduğunu bilmiyoruz; ancak *murmillo*'ların Thrax ve *provocator* ile karşılaşmalarını tasvir eden buluntulara rastlanmıştır. Öte yandan, *murmillo*'ların giysi ve silâhları üzerinde bazı kuşkular varsa da, bu gladyatörlerin Gallia silâhları *(armatura Gallica)* kullandıkları kesindir. Bu arada, bazı metinlerden anlaşıldığına göre, bu gladyatörlerin elinde özel bir tür kalkan *(murmillonicum scutum)* bulunmaktaydı. Ancak bir *murmillo*'yu diğer gladyatörlerden ayıran en belirgin özellik, sadece ayak bileklerini örten *fascia*'lardır. *Ocrea* kullanmayan *murmillo*'lar ayrıca siperliksiz, basit bir miğfer giyerler ve küçük bir önlük *(subligaculum)* takarlardı.

8) DIMACHAIRUS: Bu gladyatör türü hakkındaki bilgimiz son derece sınırlıdır. Ancak, *machaira* sözcüğünün Grekçede "kılıç" anlamına geldiği bilindiğine göre, bu gladyatörlerin döğüş sırasında iki kılıç kullandıklarını söylemek mümkündür.

9) EQUES (HIPPEUS): Latince ve Grekçe adlarından da anlaşılacağı gibi, bunlar at sırtında döğüşen gladyatörlerdi. Kuşkusuz, atlı gladyatörler

Atlı gladyatörler (**equites**)

yalnızca kendi aralarında teke tek ya da grup *(turma)* olarak karşılaşırlardı. Birer *tunica* (tunik) giyen atlı gladyatörler, başlarında siperli bir miğfer *(galea)* ve sağ kollarında *manica* (kolluk) taşırlardı. Bu gladyatörler birer mızrakla *(hasta)* saldırırlar ve kendilerini küçük ve yuvarlak bir kalkanla *(parma)* korurlardı.

10) LAQUEARIUS veya LAQUEATOR:

Retiarius'u andıran bir gladyatör tipidir; yani, baş ve ayakları çıplaktır. Sol omuzunda bir *galerus* bulunan *laquearius*'ların karakteristik silâhı *laqueus* adı verilen bir tür kementtir. Döğüş sırasında bu kementi hasmının boynuna geçirmeğe çalışan bu gladyatörlerin sağ ellerinde baston şeklinde bir sopa bulunmakta ve bununla rakiplerine vurmağa çalışmaktaydılar.

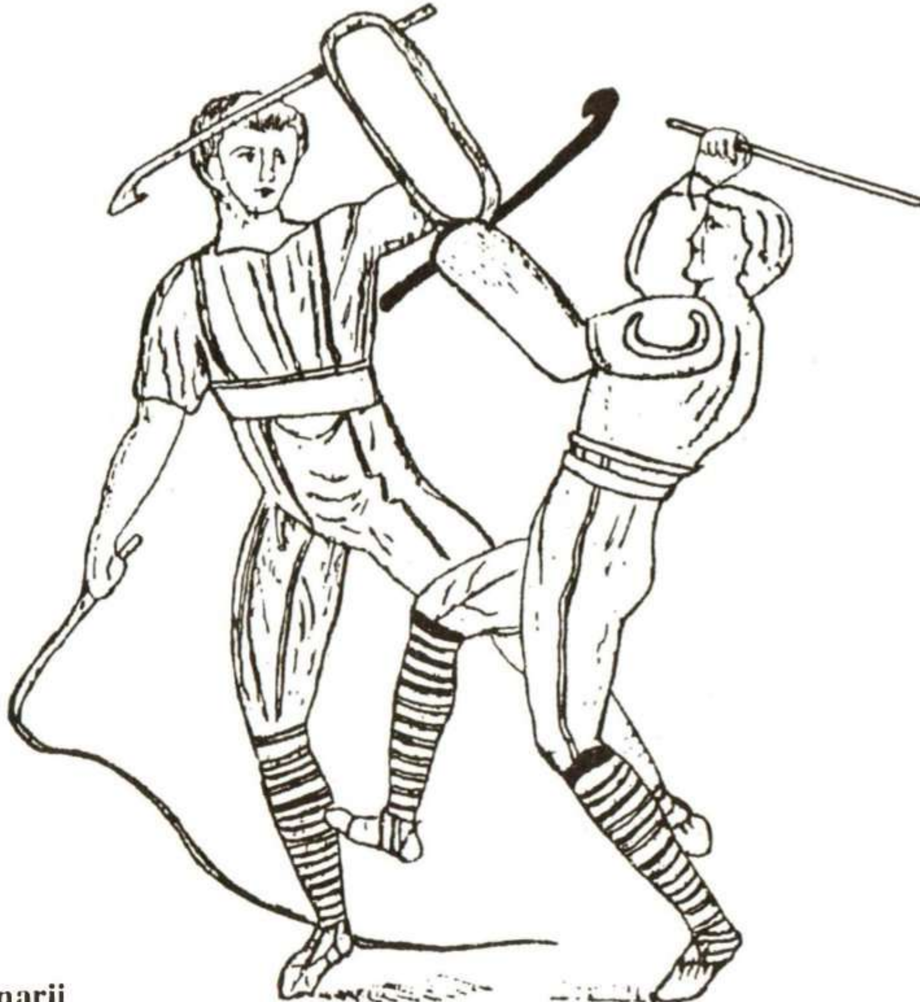

Bir laquearius (**laqueator**)

11) SCISSOR: Latincede "doğrayan, bölen" anlamına gelen bu isimle anılan gladyatörler hakkında fazla bilgimiz yoksa da, bu tip gladyatörlerin bazı kesici silâhlarla döğüştüklerini söylemek mümkündür.

12) ANDABATA: Adını belki de bir kavimden alan bu gladyatörler hakkındaki bilgilerimiz çok sınırlıdır. Ancak *andabata*'ların *cataphracti* adı verilen askerler gibi zırhlı bir giysileri olduğu sanılmaktadır. Bu gladyatörlerin en ilginç özellikleri, gözlerini de kapatan bir miğfer giymeleri ve hasımlarını görmeksizin döğüşmeleriydi. Bu gladyatör tipinin Cumhuriyet devrinden sonra ortadan kalktığı sanılmaktadır.

13) PAEGNIARIUS: Grekçede "oyuncak" anlamına gelen *paignion* sözcüğünden türetilen bu isimle anılan kişiler aslında gerçek birer gladyatör olmayıp, arenadaki döğüşler arasında gösteri *(ludus meridianus)* yapan palyaçolardı. Zaten ellerindeki silâhlar da öldürücü değildi. Ele geçen bazı buluntulardan anlaşıldığına göre, *paegniarius*'lar birbirlerini baston şeklin-

Paegnarii

deki sopa ve kamçılarla dövmekte ve kendilerini minyatür bir kalkanla korumaktaydılar. Palyaçoların arada bir arenaya çıkarak gösteri yapmaları, gün boyunca süren kanlı ve ölümcül gösterileri izleyen seyircileri sakinleştirme amacını güdüyordu.

14) SAGITTARIUS: Adlarını Latincediki *sagitta* ("ok") sözcüğünden alan bu gladyatörlerin birbirlerine ok atarak döğüştükleri sanılmaktadır. *Sagittarius*'ların bellerinde kalın bir kemer *(balteus)* ile kollarında kolluk *(manica)* olduğu bilinmektedir.

15) VELES: Adını Roma ordusundaki hafif silâhlı bir asker türünden *(velites)* alan bu gladyatörler hakkında fazla bilgimiz olmamakla birlikte, son derece hızlı giden bir mızrak türü *(hasta amentata)* kullandıkları bilinmektedir.

16) ESSEDARIUS: Haklarında çok az şey bilinen bu gladyatörler, *esseda* adı verilen, iki tekerlekli savaş arabaları ile döğüştükleri için bu ismi almışlardı.

17) VENATOR ya da BESTIARIUS: Yukarıda sözü edilen her gladyatör tipi arenalara çıkarılarak vahşi hayvanlarla döğüştürülebilir ve bu gösteriye *venatio* adı verilirdi. Şu halde, örneğin bir *secutor* vahşi hayvanlarla döğüşmek üzere arenaya çıkarılmışsa, aynı zamanda *venator* ya da *bestiarius* diye anılmaktaydı. Yukarıda da belirtildiği gibi, mahkemelerin verdikleri kararlar uyarınca arenada vahşi hayvanlarla döğüştürülen mahkûmlara herhangi bir silah verilmediği gibi, kimi zaman elleri ve kolları bağlı olarak döğüşmeye zorlanırlardı, ki bu da çok kısa zamanda hayvanlara yem olmak demekti.

GLADYATÖRLERE VERİLEN ONURSAL ÜNVANLAR

Kuşkusuz, bir gladyatörün kazanması demek, onun hem adını duyurması hem de yaşamını sürdürmesi demekti. Çünkü gladyatör okullarında görev yapanlara verilen her ünvan, onların kazandıkları döğüş sayısı ile orantılıydı. Nitekim, ilk kez arenaya çıkan bir gladyatöre "deneyimsiz" anlamına gelen *tiro* adı verilmekteydi. Birçok gladyatör daha bu ilk karşılaşmada ölmüş olmalı ki, ele geçen çok sayıdaki gladyatör mezar anıtında bu sözcüğün kısaltılmış şekli olan T harfine rastlanmaktadır. Ama bu ilk döğüşte başarı kazanan, ya da kazanmadığı halde yaşamı bağışlanan bir gladyatör artık deneyimli sayılıyor ve kendisine *veteranus* deniyordu. Bu, bir gladyatörün alabileceği ilk onursal ünvandı ve mezar yazıtlarında VET şeklindeki bir kısaltma ile ifade ediliyordu.

Gladyatör okullarında *(ludus)* çalışma sırasında kullanılan ve *palus* veya *rudis* adı verilen tahta kılıçlar, aynı zamanda bir ustalık simgesiydiler. Belli bir deneyim ve ustalık kazanmış olan gladyatörlere birer tahta kılıç armağan ediliyor ve kendilerine *rudiarius* adı veriliyordu. Artık bir *ludus*'da eğitmenlik yapabilecek durumda olan *rudiarius*'lar, belli bir süre sonra en yüksek mevki sayılan *doctor*'luğa yükseliyorlardı.

Bu arada, tahta kılıç taşıma hakkına sahip olup da *rudiarius* ünvanını kazanan gladyatörler arasında da bazı onursal ünvanlar taşıyan kimseler bulunmaktaydı. Örneğin,bir *ludus*'un kılıç kullanmada en usta olan gladyatörüne *primus palus, prima rudis* ya da *summa rudis* gibi onursal bir ünvan verilirken, bunları izleyen ikinci derecedeki ustalara da *secundus palus* veya *secunda rudis* denmekteydi. Hiç kuşku yok ki, bu ünvanlar her gladyatörün düşünde yatıyor ve onlara toplumda saygınlık kazandırıyordu. Bugün Manisa Müzesi'nde bulunan bir mezar anıtında, Amphiaraos adında bir *secutor*'un, bir *retiarius* ile yaptığı döğüşten bazı sahneler bulunmakta ve bu gladyatörün 11 karşılaşmada galip geldiği ve *palus tertius* ünvanına sahip olduğu ifade edilmektedir.

Öte yandan, bazı müzelerde yer alan buluntular arasında, *thesserae gladiatoriae* adı verilen, kemik, fildişi veya metalden yapılmış bazı gladyatör

etiketleri yer almakta ve farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Bir yere tutturmak üzere, kenarlarında delikler bulunan bu etiketlerde bir köle adı, tarih ve "gözledi, izledi, seyretti" gibi anlamlara gelen SPECTAVIT şeklinde bir ifade yer almaktadır. Örneğin, İtalya'da bulunmuş olan bir etikette şu ifade yer alır:

"Abius Lucius'un kölesi olan Menophilus, G.Valerius ile M.Herennius'un *consul* olarak görev yaptıkları yıl bu gösteriyi izledi (?)".

İ.Ö. 93 yılına tarihlenmesi gereken bu yazıtta geçen ve S şeklinde bir kısaltmayla ifade edilen SPECTAVİT ("izledi") söcüğü, ya Menophilus adındaki bu gladyatör kölenin artık azat edilerek seyircilerin arasına karıştığını, ya da (daha büyük bir olasılıkla) onun bu gösterilerde hakem veya gözlemci olarak görev yaptığını ifade ediyor olmalıdır. Anlamı belirsiz olmakla birlikte, bu etiketlerin *amphitheatrum*'ların duvarlarına tutturuldukları kesin gibidir.

Valerius adında birinin kölesi olan gladyatör Maximus'un adını kaydeden bir etiket (İ.S. 74).

AMPHITHEATRUMLAR

Roma kentlerindeki *amphitheatrum*'lar, *vilicus*'larca yönetilmekte ve bu yöneticiye bekçi (*custos*), bekçi yardımcısı (*custos vicarii*) ve kapıcı (*ostiarius*) gibi diğer bazı görevliler yardımcı olmaktaydı. Öte yandan, gösterilerin yapılacağı günlerde seyircilere yer gösteren ve *dissignatores* adı verilen kişiler de *vilicus*'ların yardımcıları arasında yer almaktaydılar. Bu arada, gösterilerin yapıldığı kumla kaplı olan arena bölümünde çalışan diğer bir grup vardı ki, bunların tümüne *arenarii* adı verilmekteydi. Arena görevlilerin yaptıkları başlıca işler, arenanın kumlarını yenilemek, kanları temizlemek, gladyatörlerle ilgilenmek ve gösterilerden arta kalan insan ya da hayvan ölülerini kaldırmaktı. Yine arenalarda, döğüşe çıkacak olan gladyatörlerin isimlerini anons eden tellâllar (*praecones*), gladyatörlerin isimlerinin yazılı olduğu levhaları dolaştıran görevliler ve arenada ortaya çıkabilecek olayları bastırmakla görevli bir güvenlik gücü bulunmaktaydı. Hiç kuşku yok ki, gerek *amphitheatrum* ve gerekse arenada görev yapan bu görevlilerin tamamına yakını köleydi.

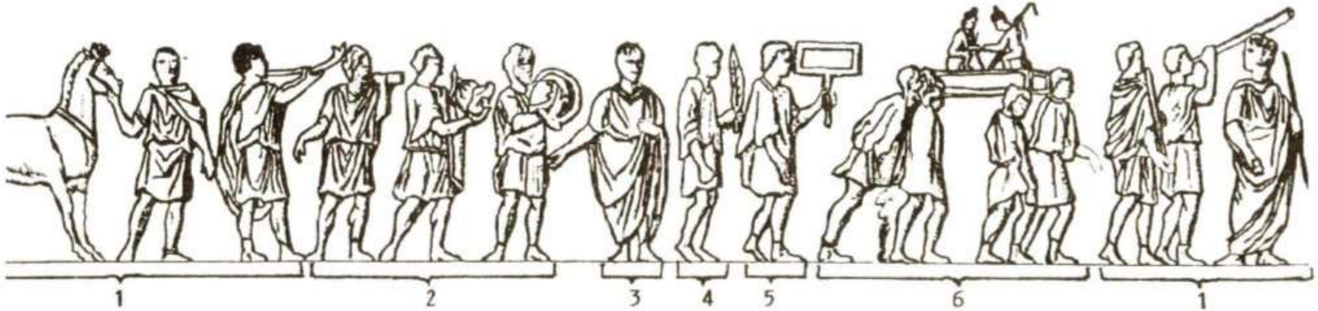
Gladyatör gösterilerini duyuran bir ilân

Gladyatör döğüşlerini düzenleyen *editor*'lar, gösterilerle ilgili bazı bilgileri içeren bir duyuruyu (*edictum*) evlerin duvarlarına, resmî yapılara ve hatta anayolların kenarlarındaki anıtsal mezarların duvarlarına astırırlar ve böylece olabildiğince çok müşteri toplamağa çalışırlardı. Bu duyurularda, gösterinin türü, gladyatörlerin sayısı, gösterinin yapılacağı yer, tarih vb. hakkında bilgiler bulunurdu.

Gladyatör döğüşlerinden önceki akşam, ertesi gün arenaya çıkacak gladyatörlere *cena libera* adı verilen bir akşam ziyafeti veriliyordu. Vatandaşlardan her isteyenin buraya gelerek, gladyatörleri topluca görmesi mümkündü. Aslında *editor*'ların reklâm aracı olarak kullandıkları bu ziyafet, bir bakıma gladyatörlerin veda yemeği niteliğindeydi ve bu nedenle birçok antik yazar tarafından eleştirilmekteydi. Nitekim, birçok gladyatör, ertesi gün ölme olasılığına karşı, eş ve çocuklarını bu ziyafet sırasında bir arkadaşına emanet ediyordu.

ARENADA DÖĞÜŞ

Gösterilerin yapılacağı gün, döğüşlere katılacak olan gladyatör grupları *amphitheatrum*'a törenle (*pompa*) geliyorlardı. Aşağıdaki çizimde, *amphitheatrum*'a belli bir düzen içinde yürüyen gösteri grubu görülmektedir. Burada, ortada yer alan kişi (no.3) olasılıkla gösteriyi organize eden *edi-*

tor'dur. Onun önünde yürüyen iki köleden biri (no.4), döğüşü kazanacak olan gladyatöre verilecek palmiye yaprağını, diğeri de (no.5) gladyatörlerin adlarının yazılı olduğu levhayı taşımaktadır. *Editor*'un gerisinde yürüyen üç

köle ise (no.2), döğüşte kullanılacak olan silâhları taşımakla görevlidir. En önde ve en arkada yürüyen kişiler (no.1) ise, döğüş öncesinde ve sonrasında çeşitli gösteriler yapan ve bazı müzik aletleri taşıyan görevliler olmalıdır. Nihayet, no.6'da görülen diğer dört köle de, içinde az sonra birbirini öldürmeğe çalışacak olan iki gladyatörün bulunduğu tahtırevanı taşımaktadır. Antik yazarlardan öğrendiğimize göre, gerek bu tahtırevanlar ve gerekse gladyatörlerin tören sırasında giydikleri giysiler çok gösterişli ve pahalı şeylerdi.

Geçit töreninden sonra *editor*, önceden belirlenen listeye göre gladyatörleri eşleştiriyor ve döğüşecek olan gladyatörlerin isimleri arenadaki tellâl tarafından ilân ediliyordu. Bu arada döğüşte kullanılacak silâhlar getiriliyor ve bunlar *editor* tarafından (gladyatörlerin önünde) inceleniyordu. Bu hazırlıklar bitince gladyatörler *editor*'u selâmlıyor ve arenadaki yerlerini alıyorlardı. Bu arada gladyatörlerine gerekli moral ve taktiği veren *doctor*'lar da arenanın iki tarafına çekiliyorlardı.

Gladyatör döğüşleri hareketli bir müzik eşliğinde yapılmakta ve müzik arasındaki bir vurgu ile döğüş başlamaktaydı. Arkeolojik buluntularda yer alan kabartmalardan anlaşıldağına göre, gladyatör döğüşleri sırasında bazı trompet türleri (*tuba, lituus* ve *cornu*), flüt (*tibia)* ve org (*hydraulus*) kullanılmaktaydı.

Döğüşleri büyük bir coşkuyla izleyen halk, kazanmasını istediği gladyatör lehine tezahürat yapar ve sık sık "*iugula* (gırtlağını kes!), *verbera* (gebert!), *ure* (yak!)" diye bağırırdı. Bir döğüş sonunda ya rakiplerden biri diğerini öldürür, ya da yenik düşen gladyatör sırtüstü uzanarak sol elini yukarı kaldırır ve böylece bağışlanmasını dilediğini belirtmiş olurdu. Ama ünlü gladyatörler böyle bir duruma düşmeyi kabullenmez ve döğüşü ölünceye kadar sürdürürlerdi. Bağışlanmasını dileyen bir gladyatörün öldürülüp öldürülmeyeceğine ilişkin karar verme yetkisi *editor*'undu. Ama halk, çok sevilen bir gladyatörün bağışlanması için *missum* ("bağışla"!) diye tezahüratta bulunmaktaysa, bu durumda karar seyirciler arasında bulunan imparatora kalırdı. Bu gibi durumlarda, imparatorun sağ elinin başparmağını yukarı kaldırması gladyatörün yaşamının bağışlanması, tersine bir hareketi ise onun ölümü demekti. İmparatorun başparmağını aşağı yöneltmesi durumunda, *editor* da aynı hareketi tekrarlar ve *iugula* ("gırtlağını kes!") diye bir komut verirdi.

Bazı döğüşlerde rakipler birbirlerine karşı üstünlük sağlayamayabilirlerdi. Çok uzun süren bu gibi döğüşler sırasında iki gladyatörün de affedilmesi istenebilir ve kimi zaman bu istek kabul edilirdi. Ancak, kazanmış veya berabere kalmış olsun, döğüşten sağ çıkan bir gladyatörün arenadaki işi tamamlanmış sayılmazdı. Çünkü halkın gösterinin sürmesini istediği durumlarda bu gladyatörler, ilk döğüşünde başarısız olan ancak yaşamı bağışlanmış olan ve *suppositicius* adı verilen diğer gladyatörlerle döğüştürülebilirlerdi. Öte yandan, günün programında yer alan ve *ordinarii* denen gladyatörlerin döğüşlerinin kısa sürmesi durumunda, halkın tepkisine karşı alınan diğer bir önlem de, yedekte bekletilen diğer bazı gladyatörlerin (*postulaticii*) arenaya sürülmesiydi.

Ölümle sonuçlanan döğüşlerden sonra arenaya giren görevli köleler, ellerinde tanrı Charon ya da Mercurius'un simgeleri olduğu halde ölüleri dışarı taşır ve ailelerine teslim ederlerdi. Ancak, ona sahip çıkacak bir yakını olmayan gladyatörlerin cesetleri vahşi hayvanlara yem olarak verilmekteydi. Ama arenadaki döğüşten başarılı çıkan gladyatörler, *sanavivaria* adı verilen diğer bir kapıdan çıkarlardı.

Yukarıda, *paegniarius* adı verilen bazı kişilerin, gladyatör döğüşleri arasında ya da öncesinde arenaya çıkarak bazı gösteriler yaptıklarından söz etmiştik. Aynı şekilde, aralardaki boşlukları doldurmak üzere peşrev (ısınma) kabilinden bazı eskrim gösterileri de yapılmakta, ancak öldürücü silâh kullanılmamaktaydı. *Prolusio* adı verilen bu gösterilerde daha çok amatörlere yer verilir ve böylece yeteneklerini gösterme fırsatı sağlanırdı. Hatta, Roma imparatorlarından Titus ile Commodus'un bile bu gösterilere katıldıkları bilinmektedir.

Gladyatör gösterileri genellikle hava kararıncaya kadar sürer, hatta bazı durumlarda gece de devam edebilirdi. Örneğin, Roma'da her yılın Aralık ayında düzenlenen *munera quaestoria*'lar sırasında günler kısa olduğundan, gösteriler gece de sürer ve arena kandillerle aydınlatılırdı.

ÖDÜLLER

Başarılı gladyatörlere verilen en önemli ödül bir palmiye (*palma*) yaprağı olup, bu ödülü alan gladyatör arenada bir tur atardı. Her galibiyette bir palmiye yaprağı kazanıldığından, bir gladyatörün başarısı onun kazandığı palmiye yaprağı sayısı ile ölçülürdü. Bunun yanısıra, ilk kez arenaya çıkarak başarı kazanan bir gladyatör artık deneyimli (*veteranus*) olmuş sayılmakta ve galibiyet sayısı arttıkça, *rudiarius* ve *doctor* gibi ünvanlara kavuşmaktaydı. Öte yandan, rakibini yenen bir gladyatöre editor tarafından bir miktar para verildiği gibi, döğüşten galip çıkan her gladyatör halkın arasında dolaşır ve kendisi için para toplayabilirdi. Gladyatör döğüşlerinin en çok rağbet gördüğü ve devlet tarafından desteklendiği dönemlerde, örneğin Nero zamanında, başarılı gladyatörlere ev ya da arazi gibi armağanlar verildiği bilinir. Ayrıca bu armağanlar arasında son derece pahalı ve süslü bazı silahlar, ya da gladyatörlerin yalnızca süs olarak taktıkları bilezikler de bulunmaktaydı.

GLADYATÖRLERDE DİNSEL İNANÇLAR

Gladyatörlerin en çok değer verdikleri tanrı, savaşları yönettiğine inanılan Mars'tı. Bu nedenle, antik dünyada inşa edilmiş bulunan çoğu *amphitheatrum*,Yunanlıların Ares diye adlandırdıkları bu tanrıya ithaf edilmişti. Ayrıca *editor*'lar da, başarılı gösterilerden sonra Mars'a şükranlarını sunarlardı. Gladyatörlerin rağbet ettikleri tanrıça da, Yunanlıların Athena diye isimlendirdikleri Minerva idi. Çünkü Minerva'nın savaş sanatının tüm inceliklerini bildiğine inanılır ve bu tanrıça onuruna düzenlenen ve *Quinquatria Minervae* adı verilen gösterilere çok önem verilirdi.

Öte yandan, Hercules de gladyatörlerin önem verdiği bir yarıtanrıydı. Bu yarıtanrının *Hercules victor* ("Muzaffer Hercules") ya da *Hercules invictus* ("Yenilmez Hercules") gibi ünvanları vardı. Nitekim, emekliye ayrılan

asker ya da gladyatörler silâhlarını Hercules'in tapınağına götürür ve onları adak olarak (*ex voto*) asarlardı.

Hiç bir meslekte gladyatörlükteki kadar ölüm riski olmadığından, bir gladyatörün sağlığında en önem verdiği şey, öldüğünde gömüleceği bir mezara sahip olabilmekti. Bu nedenle, gladyatörlerin bu konuda dayanışma amacıyla bazı dernekler kurdukları bilinmektedir. Aslında, Yunan ve Roma dünyasında kölelerin bile kurdukları cenaze dernekleri vardı. Bu arada, bir gladyatörün mezar anıtının da onun şöhretine uygun olması aranırdı. Nitekim, bilinen birçok gladyatör mezar taşında, gladyatörün arenada yaptığı döğüşler tasvir edilmekte ve kazandığı ünvan ve ödüller belirtilmektedir.

SPARTACUS AYAKLANMASI
(İ.Ö. 73-71)

Romalılarda, gerek devletin ve gerekse bireylerin ellerinde bulunan çok sayıda gladyatör, aynı zamanda sahipleri için de bir güvence oluşturmaktaydı. Nitekim, özellikle İ.Ö. 1. yüzyıldaki iç savaş ortamında hem devletin, hem de politik mücadele içindeki varlıklı kişilerin bu gladyatör gücünden hayli yararlandıkları bilinmektedir. Ama aynı zamanda, çoğunluğu köle statüsünde olan ve sürekli ölümle burun buruna yaşayan gladyatörlerin ayaklanma olasılığı hiçbir zaman gözden uzak tutulmuyor ve bu nedenle çok sıkı önlemler alınıyordu. Bu konuda en çok önem verilen şey, bir okulda bulunan gladyatörlerin aynı dili konuşan kimseler olmamalarıydı. Çünkü biliniyordu ki, bu kişiler biribirlerinin dilini bilir ve bir dayanışma içine girerlerse devlet hayli güç durumlara düşebilirdi. Nitekim, İ.Ö. 73 yılında Capua kentindeki gladyatör okulunda başlatılan gladyatör isyanı giderek büyümüş ve üç yıl kadar süren büyük bir köle ayaklanmasına dönüşmüştü.

Spartacus adındaki Trakyalı bir gladyatör (Thrax) olan zeki ve cesur birinin başlattığı ve yönettiği büyük ayaklanma, tarih boyunca, efendilerine başkaldıran köleler için bir örnek oluşturmuş ve birçok film ve romana konu olmuştur. Spartacus ayaklanması, Plutarkhos ve Appianos adındaki

iki ünlü tarihçi tarafından ayrıntılı bir biçimde nakledilir. Bu iki yazarın verdikleri bilgilerden yararlanarak, Spartacus ayaklanmasını kısaca nakledelim:

Lentlus Batiatus adındaki bir *editor*, çoğunluğu Kelt ya da Trakyalı olan birçok köle satın almış ve bunları arenalarda döğüştürmek üzere Capua'da hapsetmişti. Bunlardan 70 kadarı kaçmayı başarmışlar ve yolda rastladıkları bir silâh arabasına el koyarak silâhlanmışlardı. Bu kaçakların başında, Trakya'nın Nomad kabilelerinden gelme, cesur, güçlü kuvvetli, akıllı ve insancıl biri olan Spartacus adında bir gladyatör bulunmaktaydı. Trakya'da Romalılara esir düşmüş ve bir köle pazarında satılmış olan Spartacus ve adamları, ayaklanan çok sayıda köle sayesinde kısa zamanda büyük bir güç oluşturmuşlar ve ayaklanmanın hemen ardından gönderilen birçok Roma birliğini yenilgiye uğratmışlardı.

Ancak gerçekçi biri olan Spartacus, Roma askerî gücünün üstesinden gelmeyi hiçbir zaman hayal etmemişti. Bu nedenle, ordusunu Alp dağlarına doğru götürmeğe çalışmış ve kendi yurtları olan Trakya ve Gallia'ya ulaşmayı amaçlamıştı. Ama adamları kendilerinden öylesine emindiler ki, Spartacus'a karşı çıkmışlar ve İtalya'nın her yerini yağmalamaya girişmişlerdi. Bu arada Roma'da bir panik başlamış ve ardı ardına yitirilen birçok savaştan sonra, Roma'da büyük bir şöhret sahibi olan Crassus isyanı bastırmakla görevlendirilmişti. 120.000 kişiden fazla bir askerî gücü olan Spartacus,Crassus'a karşı birçok önemli başarı kazanmışsa da, adamlarının görüş ayrılıkları yüzünden parçalanmış ve kazanma şansını yitirmişti. Bu arada, Romalı büyük komutan Pompeius'un da gelmesi ile büyük üstünlük sağlayan Romalılar, giriştikleri büyük bir savaş sonunda Spartacus ve taraftarlarını kesin bir yenilgiye uğratmışlar ve yaklaşık üç yıl kadar süren bu ayaklanmayı bastırmışlardı. Bu son savaşta, başta Spartacus olmak üzere, isyancılar canla başla savaşmışlar ama dört bin kişi dışında tümü öldürülmüşlerdi. Bu dört bin kişi ise, Roma'dan Capua'ya giden yol üzerine dizilerek idam edilmişlerdi.

GLADYATÖRLERLE İLGİLİ TEKNİK BİLGİLER

amphitheatrum: Gladyatör döğüşlerinin düzenlendiği bir arena içeren tiyatro, amfitiyatro.

arena: Amphitheatrum'un ortasında yer alan, zemini kumla döşeli döğüş alanı.

arenarii: Arena görevlileri.

Ares: Savaş tanrısı (Mars).

armatura: Silâh.

auctoratus: Kendi isteği ile gladyatör olan özgür kişi.

balteus: Gladyatörlerin bellerine taktıkları geniş kuşak; kemer.

bestiarius: Vahşi hayvanlarla döğüşen gladyatör (*venator*).

cataphracti: Bedeni tümüyle örtün bir zırh giyen asker türü.

cena libera: Döğüşlerden bir gün önce gladyatörlere verilen akşam ziyafeti.

contraretiarius: **Retiarius**'un rakibi (genellikle *secutor*)

cornu: Gladyatör döğüşleri sırasında çalınan bir trompet türü.

custos: (*Amphitheatrum*'da)bekçi.

custos vicarii: Bekçi yardımcısı.

dissignator: *Amphitheatrum*'da seyircilere yer gösteren görevli.

doctor: Gladyatörlerin hocası; döğüş sanatını öğreten kişi.

editor(muneris): Gladyatör oyunlarını organize eden kişi; organizatör.

ex voto: Tanrılara sunulan adak; "adak olarak"

familia gladiatoriae: Gladyatör grubu.

fasciae: Döğüş sırasında bacaklara sarılan, kumaş ya da deriden yapılmış koruyucu bantlar.

ferula: Gladyatör olurken yapılması gereken bildirim; taahhütname.

fuscina: *Retiarius*'ların kullandıkları üç ağızlı mızrak; trident.

galea: Miğfer; kask.

galerus: Sol omuza takılan, baş ve omuzu koruyan siperlik.

gladiator legitimus: Yasal kurallara uygun gladyatör.

gladiator sestertiarius: Sözleşmeli gladyatör.

hasta: Mızrak.

hasta amentata: Bir çeşit uzun ve hızlı giden mızrak.

hydraulus: Gladyatör döğüşleri sırasında çalınan org.

iugula: Gladyatör döğüşlerinde seyircilerin sıklıkla bağırdıkları, "öldür!, gırtlağını kes!" anlamına gelen ifade.

lanista: Geçimini temin etmek üzere gladyatör grubu kuran ve bunların alım, kiralama vb. işleriyle uğraşan kişi.

laqueus: Yalnızca *laquearius* kategorisindeki gladyatörlerin kullandıkları bir tür kement.

leges gladiatoriae: Gladyatörlerle ilgili yasal düzenlemeler; gladyatörlük yasaları.

lituus: Gladyatör döğüşlerinde çalınan bir tür trompet.

ludus: Gladyatör okulu; gladyatör gösterisi.

ludus meridianus: Öğle vakti, gladyatör döğüşlerine ara verildiği sırada yapılan gösteri.

magistratus: Yüksek dereceli memur; bürokrat.

manica: Gladyatörlerin kollarına sardıkları, kumaş veya deriden yapılmış koruyucu bant; kolluk.

medicus: Hekim.

ministri: Gladyatörlerin yemek servisini yapan görevliler.

missum!: Gladyatör gösterilerinde halkın, yenik düşen bir gladyatörün öldürülmemesi için söylediği, "bağışla" anlamına gelen sözcük.

munera quaestoriae: Roma'da, her yılın Aralık ayında düzenlenen gladyatör gösterileri.

munus: Gldadyatör gösterisi.

mustum lixivum: Yaş üzümün bekletilmesi ile elde edilen ve gladyatörlere içirilen bir şurup.

noxius: Arenada ölüm cezasına çarptırılmış hükümlü.

ocrea: Gladyatörlerin kullandıkları, ayak bileğinden dize kadar uzanan koruyucu aygıt.

ordinarii: Programlı gladyatör gösterilerine verilen ad.

ostiarius: Amphitheatrum'da kapıcılık eden kişi.

palus: 1) Gladyatörlüğe henüz başlayan kişilerin, çalışma sırasında manken olarak kullandıkları eğitim direği. 2) Gladyatör okullarında, ustalık derecesine göre verilen bir ünvan: *primus palus, secundus palus, tertius palus* gibi.

palma: Döğüşü kazanan gladyatöre verilen palmiye yaprağı.

parma: Yuvarlak ya da kare şeklinde küçük kalkan.

pompa: Gladyatörlerin arenaya girişinde düzenlenen tören.

postulaticii: Arenada yedekte bekletilen gladyatörler.

praecones: Arenada tellal olarak görev yapan kişiler.

quinquatria Minervae: Tanrıça Minerva onuruna düzenlenen şenlikler.

rudis: Tahta kılıç.

sagitta: Ok.

sanavivaria: Arenada galip gelen gladyatörlerin çıktıkları kapı.

scutum: Dikdörtgen şeklinde, dar ve uzun kalkan.

servus: Köle.

spatha: Provocator'ların kullandıkları bir tür kılıç.

spatharius: Spatha kullanan gladyatör; yani **provocator.**.

subligaculum: Gladyatörlerin taktıkları kısa önlük.

suppositicus: Yenik düştükten sonra yaşamı bağışlanmış gladyatör.

thesserae gladiatoriae : Amphitheatrum'lara asılan, üzerinde gladyatör adları yazılı etiketler.

tuba: Gladyatör döğüşleri sırasında çalınan bir trompet türü.

turma: Gladyatör grubu; ekip.

ure!: Gladyatör döğüşleri sırasında halkın kullandığı tezahürat arasında bulunan ve "yak!" anlamına gelen sözcük.

venatio: Arenada vahşi hayvanlara karşı yapılan döğüş; av.

venator: Arenada vahşi hayvanlarla döğüşen kişi.

verbera!: "Gebert!" anlamına gelen tezahürat ifadesi.

veteranus: Arenada kazanan ve artık deneyimli sayılan gladyatör; emekli asker veya gladyatör.

vilicus : Amphitheatrum yöneticisi.

METNE

AİT

RESİMLER

Mahkûmların arenada vahşi hayvanlarla mücadelesini gösteren bir mozaik.

Myron adındaki bir gladyatörün mezar taşı (Louvre Müzesi).

Bir **murmillo***'nun mezar taşı (İstanbul Müzesi)*

Peneleos adındaki bir gladyatörün mezar taşı.
Yazıtta, Peneleos'un 11 kez galip geldiği belirtilmiş.

İzmir Müzesi'nde bulunan bir gladyatör anıtı

Salihli yakınlarında bulunan antik Daldis kentinde doğup, Thyateira'da (Akhisar) ölen Araksios adındaki bir gladyatörün mezar taşı (Şimdi Louvre Müzesi'nde).

Kos'da (İstanköy) bulunan, Herakleides adındaki bir gladyatörün mezar taşı.

Ephesos kökenli olup, şimdi British Museum'da bulunan ve bir gladyatörün arenada bir aslanla mücadelesini gösteren bir anıt. Eserin birinci sahneyi canlandıran üst kısmı kırık. İkinci sahnede aslanın saldırısı ve gladyatörün karşı koyuşu, üçüncü sahnede de aslana yem oluşu tasvir edilmektedir.

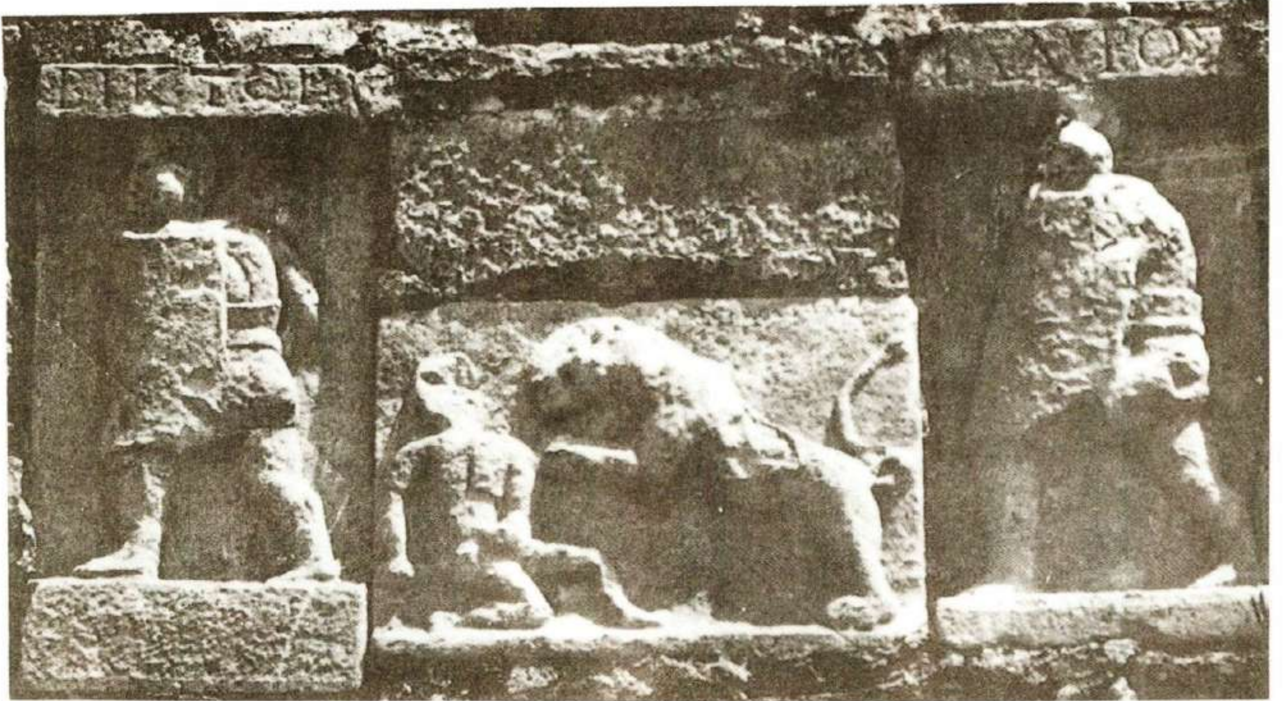

Mytilene'de bulunan ve Polydromos adındaki bir gladyatöre ait olan bir mezar taşı.

Ephesos'da bulunan bir gladyatör anıtındaki kabartma.

Üst kısmı tahrip olmuş bir gladyatör kabartması.

Olasılıkla bir amphitheatrum'u süsleyen üç gladyatör kabartması: Solda Victor, sağda ise Illyros isimli iki secutor, ortada da bir kaplana yem olmak üzere olan bir mahkûm (?) görülmekte.

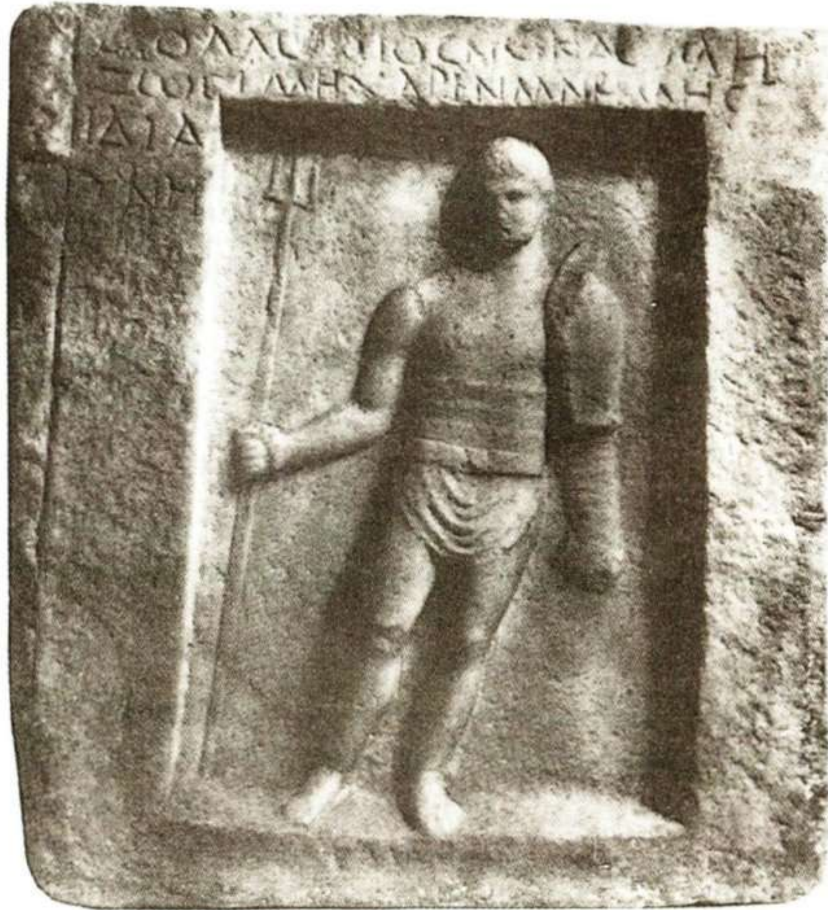
Halikarnassos'da (Bodrum) bulunan ve şimdi British Museum'da olan, Hilaros adındaki bir gladyatöre ait mezar taşı.

Tralles'de (Aydın) bulunan bir mezar taşı. Kalkanın üzerindeki ifadeden, bu gladyatörün bir palus secundus olduğu anlaşılıyor. Ayrıca, geri plandaki bir palmiye yaprağı ile çelenk kabartmaları onun kazandığı zaferleri simgelemektedir (Eser şimdi İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde).

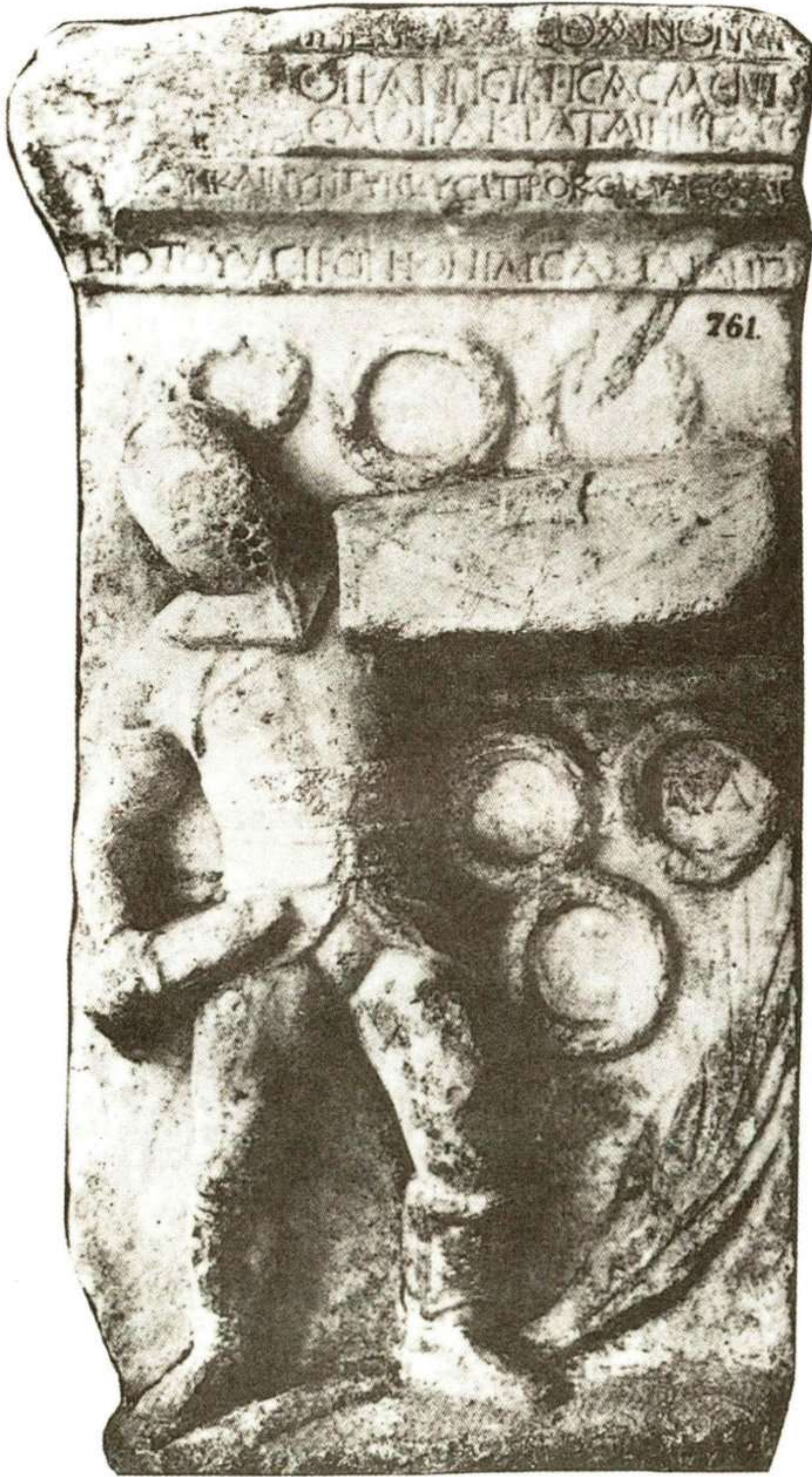
Smyrna'da bulunan ve Martialis adındaki bir gladyatöre ait olan mezar taşı (Eser, şimdi Londra Guidhall'de).

Smyrna kökenli olup, şimdi Leiden'de bulunan bir mezar taşı. Üzerinde, Apollonios adındaki bu gladyatörün 48 kez zafer kazandığı yazılı.

Ephesos kökenli olup, şimdi Berlin Müzesi'nde bulunan bir gladyatör anıtı. Geri plandaki dört çelenk motifi onun kazandığı zaferleri simgelemekte.

Tralles'de (Aydın) bulunan bir gladyatör anıtı. Çelenklerden birinin içindeki ifadeden, bu gladyatörün bir palus quartus olduğu anlaşılıyor (Eser, şimdi İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndedir).

*Ankyra (Ankara) yakınlarında bulunan,
bir gladyatöre ait mezar taşı.*

Şimdi Leiden'de bulunan, Smyrna kökenli bir mezar taşı. Saturnilus adındaki gladyatör, mensubu olduğu gladyatör grubu **(familia)** *tarafından onurlandırılmakta.*

İki gladyatör döğüş sırasında.

Amisos (Samsun) kökenli olup, şimdi Brüksel Müzesinde bulunan, Diodoros adındaki bir gladyatöre ait mezar taşı. Diodoros'un sağ elini yukarı kaldıran rakibi canının bağışlanmasını dilemekte.

Şimdi Berlin Müzesi'nde bulunan, Ephesos kökenli bir gladyatör kabartması: Asteropaios ile Drakon isimli iki gladyatör döğüşte.

Roma'da ortaya çıkarılan ve üzerinde gıadyatör döğüşlerinin tasviri bulunan bir mozaik.

ANTİK DEVİRDE GLADYATÖRLER

İnsanımızın geçmişe ve tarihi eserlere karşı gittikçe artan merakına karşın, bu alanda yapılmış tanıtıcı yayın sayısı oldukça sınırlıdır. Bu nedenle, antik çağın en çok rağbet gören bir toplu eğlence aracı olarak gladyatör gösterileri ve gladyatörlük hakkında doyurucu olmasa da aydınlatıcı bazı bilgileri içeren bu kitapçık hazırlanırken, konu ile ilgili olsun veya olmasın, herkesin kolayca anlayabileceği bir dille kaleme alındı.

Yine kolay anlaşılsın diye, metnin içine çokça çizim, sonuna da özellikle Anadolu'da bulunmuş bazı önemli gladyatör anıtlarının fotoğrafları kondu, gladyatörlerle ilgili bazı önemli terimler bir liste halinde metnin sonuna eklendi.